

PREGLED SLOVENSkih LITERARNIH PROGRAMOV

1. Eden od najbolj vsestranskih, razgledanih in bojevitih kulturnih delavcev v drugi polovici 19.stoletja je bil **FRAN LEVSTIK**, ki je predstavnik obdobja med romantiko in realizmom (1850 – 1900). V petdesetih letih prej omenjenega obdobja so nastale prve prave krajše pripovedne zvrsti, kot so povest, vaška zgodba, značajevka, novela, črtica in potopis, čigar izredni primer je **POPOTOVANJE OD LITJE DO ČATEŽA** (1858). Ta najizvirnejši dokument o razvojni problematiki sloveske književnosti v drugi polovici 19.stoletja ima dvojen pomen:

Najprej je izreden primer krajše potopisne pripovedi, ki je hkrati poučen in kritičen opis popotovanja po dolenskem gričevju. V njem ni nič romantičnega, pač pa trezno opazovanje, beleženje in komentiranje stvarnega sveta.

V drugem delu pa se njegova misel zgosti okrog literarnega vprašanja in s tem predstavlja književni program. V njem poskuša odgovoriti, kakšno literaturo potrebujemo Slovenci, hkrati pa v sistematični obliki že ponudi nekaj temeljnih predlogov, kot npr. razvoj krajše pripovedne proze, zlasti novele in romana. Svoje sodobnike poziva k šaljivemu preprostemu pisanju za ljudstvo, saj pravi, da Slovenci ne moremo pisati zgodovinskih iger, ker nimamo zgodovinske podlage in ne pravega omikanega jezika, zato lahko pišemo le kmečke burke. Besedilo je v slovenski literarni zgodovini kmalu obveljalo za najpomembnejši leposlovnih program v drugi polovici prejšnjega stoletja. Toda zaradi svoje razsvetljske naravnosti, ki jo je Levstik oprl predvsem na kmečkega bralca, program tedaj ni mogel več predstavljati splošne pobude za slovestveno delo. Pravzaprav se ga je deloma držal le Jurčič.

2. V istem obdobju kot Levstik pa je ustvarjal tudi **JOSIP STRITAR**, ki je eden glavnih kritikov po letu 1848. Glavne naloge takratne kritike so bile:

- poudariti potrebo po kritiki,
- za kritično merilo postaviti namesto ideoloških estetske, poetične in umetniške vrednote,
- razvrednotiti Koseskega, postaviti pravo vrednost Prešernove poezije.

Leta 1866 je Stritar v posebnem eseju Prešerna pravično ocenil in ga postavil na mesto, ki ga ni nikoli več izgubil. Nato je leta 1868 nadaljeval s **KRITIČNIMI PISMI** (1868), v katerih je s klasičnimi merili skušal ločiti ustvarjalnost od literarnega neznanja in nenadarjenosti. Z njegovim delom je prispeval k uzaveščenju tradicionalnih in klasičnih estetskih vrednot na Slovenskem.

3. Poleg Stritarja je pomemben kritik še **FRAN CELESTIN**, ki se zaveda, da se brez kritike literatura ne bi mogla razvijati. V delu **NAŠE OBZORJE** (1883) pravi, da si moramo razširiti obzorje s pridobivanjem višjih kulturnih idej in večje samostojnosti v življenju, drugače literatura ne bo mogla imeti potrebno velikega vpliva.

4. Naslednji izredno pomembni literarni program pa je **Epilog VINJET** (1899), katerih avtor je največji pripovednik slovenske moderne **IVAN CANKAR**. V tem obdobju so nastopile nove književne smeri: nova romantika, dekadenca in simbolizem. Pri tem je imel na Cankarja pomemben vpliv Platon s svojo teorijo o duši, priklenjeni na telo. Duša hrepeni po večni lepoti in resnici, telo pa je obsojeno na trpljenje, ki ga je v stvarnosti deležno zaradi socialnih krivic. To je vidno v Vinjetah, kjer se posveča notranjim doživljanjem, čustvenim stanjem, prividom in idejam, ki jih sklene v **EPILOGU**, v katerem odkloni realizem in naturalizem. Vendar pa ga socialno življenje 19.stoletja, ki ga označuje proces proletarizacije, vedno znova vrača v trdno realnost. Z njo pa se ne spopade na način realizma in naturalizma, ampak mu dodaja čustvena stanja, hrepenenje, vdanost v usodo in obup – skratka, močno poudarja notranja domišljajska doživetja. Kljub temu da so Vinjete njegova prva knjiga pripovedne proze (ki obsega kratke zgodbe in črtice ter deloma tudi novele), Cankarju uspe v literarno-esejistični obliki razložiti svoj tedanji umetnostni nazor, ob tem pa pokazati na nezadostnost tistega dela slovenske literature, ki ga je tedanji provinciani okus nekritično cenil. Njegov slog je impresionističen, jezik pa izrazito čustven. Cankar je spiritualističnemu pojmovanju človeka dal nov socialni pomen in ga povezal z gibanjem za večjo socialno pravičnost.